

Претходно саопштење
УДК 911.3:620.9(497.6RS)
DOI 10.7251/SVR2224069T

ГЕОПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ – ОСВРТ НА РЕПУБЛИКУ СРПСКУ

Здравко Тодоровић¹

Апстракт: Енергетска безбједност сваке државе и њеног друштва одређен је геополитичким контекстом у коме се енергетски процеси одигравају, односно њиховим мјестом у арени свјетских односа. Заснива се на неколико одређујућих фактора, односно принципима који су кључни у остваривању стабилне енергетске безбједности. У савременом глобализираном свијету сувереност и независност у доношењу одлука и њиховој реализацији представљају кључне принципе којих треба да се држе доносиоци одлука, па било то владе, министарства енергетике, синдикати или јавно мњење, који утичу на енергетску безбједност. У Републици Српској постоји у вези с тим једна специфичност, јер је њена енергетска безбједност повезана са Босном и Херцеговином као оквиром условљеним Дејтонским мировним споразумом, који се систематски нарушава и не поштује и специјалним и паралелним везама са Републиком Србијом у контексту промишљања интеграционих процеса на националном и балканском – регионалном нивоу.

О томе се не може промишљати без уважавања геополитичког контекста овдје помињаних процеса, иначе се улази у својеврсно енергетско сиромаштво, што када се ставља у шири стратегијски развој индустрије – четврта технолошка револуција и сустизања економија западних земаља мора бити пресудни и основни чинилац планирања и реализације енергетске самодовољности.. Овај рад за циљ има да укаже на смјернице развоја енергетике у свијету, на Балкану и посебно у Републици Српској, да понуди основне елементе за свеобухватну анализу стања у енергетици на Балкану и Републици Српској, који би допринијели њеном развоју на корист цјелокупне економије, интеграције простора и сустизања западних економија.

Кључне ријечи: енергетска безбједност, геополитика, глобализација, сувереност, независност, национална безбједност, интеграција.

¹ Независни универзитет Бања Лука, e-mail: todorovicztm.10mail.com.

УВОД

У првим деценијама 21. вијека, постмодерног савременог свијета, и лаицима и научној заједници јасне су претпоставке и дубинске анализе економских и енергетских кретања, како на глобалном – свијетском, тако и на националном и регионалном нивоу. Обезбјеђење енергије у потребним количинама, затим ресурса хране и воде, оно је што одређује будућност вијека у коме живимо, а вјероватно и послије. Без довољних количина свих врста енергије онемогућен је развој националних економија сваког друштва па тако и економског развоја Републике Српске, односно простора Балкана, с којих позиција се врши ова анализа геополитичког контекста енергетске безбједности. Ово питање, односно раст економских потенцијала једног друштва, конкретно српског и балканског, представља суштину геополитичке перцепције односа и међусобних утицаја и зависности трију парадигматских чињеница стварности савременог времена: економије, енергетике и геополитике.

Без свеобухватне дијалектичке анализе међусобних односа и утицаја економских и енергетских кретања и њиховог стављања у геополитички контекст и законитости који њима управљају, немогуће је исправно сагледати реалност савременог свијета у којем живимо и будућности у који свијетски глобални поредак иде и чему стреми. А поготову се не може сагледати будућност ни Републике Српске – Босне и Херцеговине, а ни Балкана у контексту равноправних политичких и економских односа на европском континенту и свијету. Да би се сустигле земље Европске уније (ЕУ) у економском развоју и енергетици, Србији је до 2050. године потребно да има раст бруто домаћег производа од шест одсто годишње и раст производње електричне енергије од осам одсто годишње (Бајић, 2020). Ситуација са осталим земљама Западног Балкана је у геополитичкој и геоекономској перспективи још захтјевнија и поставља одговарајућа питања на која наука, али и политика и политичке институције треба да дају одговоре.

Произлази да суштину геоекономских и у складу с тим геополитичких перспектива развоја и будућности Републике Српске – Босне и Херцеговине и Балкана није у наметању њима Зелене агенде и свега што она са собом носи, већ у постепеном овладавању економског и енергетског развоја српских и балканских простора да би се сустигле развијене земље Европске уније. То се може постићи само довољним количинама електричне енергије и свих других врста

енергије, које ће омогућити достатан, равномјеран и равноправан економски развој земаља Западног Балкана – Републике Српске у 21. вијеку. Ако се на економски и енергетски развој српских и балканских простора не гледа из перспективе сустизања економија Европске уније и равноправности с њима, остаће се на анализи коју је својевремено објаснио Д. Лендис (D. S. Landes) у свом дјелу Богатство и сиромаштво нација. „Да су Немци слушали Џона Бауринга (John Bowring)... Тај изузетни британски економиста.. јадиковао је што... Немци желе да производе гвожђе и челик уместо да се држе жита и ражи и купују британске производе. Да су га послушали, удовољили би економистима и били.. савршен модел рационалне економије.. (и) прилично осиромашили“ (Лендис, 2004).

ЕНЕРГИЈА – ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЈЕДНОСТ, ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Електрична енергија представља најупотребљивији облик енергије, која се добија из више извора и облика енергије, односно за производњу електричне енергије користе се обновљиви и необновљиви извори енергије. У Европи и свијету у данашње вријеме највише електричне енергије се добија из термоелектрана коришћењем угља. Електрична енергија се добија и коришћењем нафте, гаса, атомске енергије, енергије сунца, вјетра и биомасе. Најкориснији вид енергије је електрична енергија чије је учешће у укупној финалној потрошњи енергије све израженије. Овај вид енергије се добија из свих извора енергије, а њена употреба је практична и једноставна.

У свијету 2012. године 68 одсто електричне енергије добијено је из фосилних горива, из нуклеарних електрана добијено је 11 одсто, док је из обновљивих извора добијено 21 одсто електричне енергије. Нешто другачија ситуација је у производњи електричне енергије у Европској унији. Према подацима из 2019. године, у ЕУ се из обновљивих извора произведе 37,5 одсто електричне енергије, из фосилних горива (угаљ, нафта, гас) 34,3 одсто, док се из нуклеарних електрана произведе 28,3 одсто електричне енергије. Анализом енергетске ситуације у Републици Српској подаци говоре да је удио термоелектрана у укупној производњи електричне енергије у 2014. години износио 55,3 одсто, с тим да је пуштањем у рад Термоелектране Станари удио термоелектрана у производњи повећан за 20 одсто и укупно износи 75,3 процената (Бајић, 2020). У вези с

тим важно је истаћи да се највећи дио извоза електричне енергије из БиХ односи на Републику Српске и у 2018. години износио је 574 милиона конвертибилних марака.

Свјетски енергетски стручњаци, али и стручњаци из области екологије, форсирају Зелену агенду, односно идеју да је будућност свјетске енергетике окренута већем коришћењу обновљивих и економски чистих облика енергије (Капитал, 2021). На другој страни, за знатније коришћење обновљивих извора енергије велики проблем представља чињеница да је експлоатација фосилних горива исплативија од експлоатације обновљивих извора енергије. Друга чињеница енергетске стварности актуелних економских кретања указује на то да неразвијене земље у сопственом процесу индустријализације теже вишеструком повећавању потрошње енергије, углавном из необновљивих енергетских извора.

У свијету у будућности на развој енергетике утиче неколико глобалних фактора:

- раст становништва,
- недостаци у ефикасности економије,
- еколошки фактор и
- разлике у развијености земаља.

Наведени фактори врше утицај на функционисање свјетске економије, односно на њен развој у будућности. Поставља се питање о каквом свјетском развоју да се говори када се имају у виду разлике у развијености појединих земаља, односно степен њиховог развоја. Већи дио свијета незадовољан је постојећим свјетским економским поретком и притом не жели да он функционише на постојећим основама. Већина земаља у свијету не жели да се одржи постојећи ниво индустријског развоја, већ жели равноправан и равномјеран индустријски развој у који би биле укључене све земље свијета (Ђајић, 2011). Овдје се прије свега мисли на земље и народе Азије, Африке и Латинске Америке, али и земље Балкана – простора који још увијек умногоме заостаје за земљама Западне Европе. Индустрија у свим балканским земљама је уништена у периоду транзиције из социјалистичких економија ка капиталистичком слободном тржишту. Неразвијеним земљама свијета, становништву највећег броја неразвијених земаља у времену дигитализације и свеопштег тока информација, тешко је објаснити успостављени неправедни и неравномјерни свјетски економски поредак. Да би се исправили неправедни економски односи у свијету, неразвијеном

свијету је неопходан индустријски развој. За индустријализацију неразвијеног дијела свијета, гдје спада и Балкан, потребне су све веће количине свих облика енергије, нарочито електричне енергије.

Према предвиђањима свјетских енергетских стручњака, глобална потражња за енергијом у свијету у 2040. години у односу на 2015. порасте за 24 одсто. Када се говори о структури потражње за примарном енергијом у свијету у периоду 2015–2040, доћи ће до смањења учешћа нафте и угља са 60 одсто у 2015. на 52 одсто у 2040. години. До 2040. године очекује се пораст потражње за примарном енергијом из нафте за 18 одсто, иако се у посматраном периоду предвиђа њено смањење у релативном износу. Због разних подстицаја у будућности ће електрична и хибридна возила чинити до 20 одсто укупног возног парка, али ће конвенционална возила и даље бити најзаступљенија, што непосредно утиче на потрошњу нафтне енергије.

Према прогнозама енергетских стручњака, потражња за обновљивим изворима енергије до 2040. године ће порастати за 35 одсто у односу на 2015, чиме ће доћи до повећања њиховог учешћа у потражњи за примарном енергијом на 15 одсто. Потражња за нуклеарном енергијом и гасом у посматраном периоду очекује највећи пораст, чиме ће њихово учешће у укупној потражњи за примарном енергијом бити изнад 30 процената. Предвиђања говоре да ће до 2040. године нуклеарна енергија и обновљиви извори енергије покривати 22 одсто глобалног тржишта енергије, природни гас у сличном процентуалном износу, док ће остале потребе енергетског тржишта бити покривене нафтом и угљем. Процјене говоре о снажној улози гаса у будућности, док ће учешће угља на глобалном тржишту енергије пасти на 34 одсто. Производни капацитети који користе гас и нуклеарну енергију као гориво оствариће раст производње.

Енергетска безбједност представља кључно питање савремених међународних односа с обзиром на расположиве количине свјетских резерви енергената, односно њихову планирану потрошњу. У условима када је глобална међузависност кључна карактеристика међународних односа, енергетска безбједност не може се схватити само као покушај земље да постигне самодовољност у енергетској снабдјевености. Енергија посједује такав значај за економију једне земље, који превазилази аспект самодовољности у њеном снабдијевању енергијом. Енергија посједује стратешку димензију и с те стране треба схватати њен значај у свеукупним свјетским односима. Енергетском безбједношћу се смањују могућности да се

енергетски ресурси користе као средство притиска у међународним односима.

Према дефиницији Свјетског енергетског савјета, енергетска безбједност обухвата „стање доступности енергије у количини и квалитету, неопходним постојећим економским условима“ (*Енергетическая политика России на рубеже веков*, 2001: 23). Већина аутора енергетску безбједност дефинише са гледишта континуитета у приступу енергентима, свођењу на минимум опасности и ризика у снабдијевању енергентима, односно дјеловања фактора који могу да дестабилизују снабдијевање енергентима. Енергетска безбједност се може одредити као континуирано, стабилно и поуздано снабдијевање енергентима, прихватљиве цијене енергената с аспекта потрошача, односно стабилну потражњу с аспекта произвођача енергената. Енергетски стручњаци геополитиколози заступају гледишта да је енергетскотранспортна инфраструктура, уз јачање веза и односа на релацији произвођач–потрошач незамјенљив услов достизања енергетске безбједности. Аутори који дефинишу енергетску безбједност, Ј. Примаков (Е. Примакџв), С. Јастржембски (С. Јастржембский), В. Бушев (В. Бушев), М. Симурдић, К. Клотин (С. Cleutin) и Џ. Пајпер (J. Piper), сматрају да је енергетска безбједност дио националне безбједности, односно представља заштиту државе и становништва од спољашњих и унутрашњих опасности, али и пријетњи у вези с функционисањем енергетског сектора. Дефинишући заштиту државе и друштва, мисли се на расположиве количине енергије, потребног квалитета и економски исплативих цијена. Енергетска безбједност представља саставни дио националне безбједности, која се односи на заштиту државе и друштва од потенцијалних облика угрожавања у енергетској сфери.

Глобализација представља процес економског, политичког и културног дјеловања на свјетском нивоу, односно промјену дотадашњих политичких, економских и културних односа у свијету. Суштинске карактеристике глобализације су дерегулација и интеграција тржишта, рада, капитала, производа и услуга, као и технолошки развој који је резултат напретка информатичких и комуникацијских технологија (Тркуља, 2004). Расправе о глобализацији крећу се од тога да је глобализација добробит и просперитет, да представља кључ економског развоја у свијету, док је критичари виде као узрок све већих разлика између богатих и сиромашних, како на свјетском тако и на националном нивоу.

Научне анализе показују да у свијету постоје објективни процеси који имају објективне карактеристике, а односе се на континуирани и интензиван развој разних технологија, комуникација, уопште научних истраживања, али и процес глобалног уједначавања економских и политичких институција и модела у свијету. На другој страни, непобитна је чињеница да глобализацију карактерише њено идеолошко значење – идеологија крупног капитала мултинационалних свјетских компанија и свих врједности које она представља. Њу карактерише све већа контрола над државама, националним економијама, од мултинационалних компанија великих свјетских сила, прије свих Сједињених Америчких Држава.

Главни фактори, покретачи и реализатори процеса глобализације су мултинационалне компаније које послују у више држава. У њима је сконцентрисан огроман капитал, број запослених и потенцијал знања, те користећи предности у капиталу и знању, оне се лако прилагођавају свим промјенама на глобалном тржишту и носилац су свих процеса глобализације. Мултинационалне компаније контролишу најважније сфере економије; сједиште највећег броја ових компанија је у Сједињеним Државама, западној Европи, Јапану, Канади, а према подацима из 2003. године у том периоду у свијету је егзистирало око 40.000 таквих компанија. Њихов капитал је заступљен у свим привредним гранама, али највише у информатичкој индустрији, индустрији нафте и аутомобилској индустрији. Оне контролишу 80 одсто свјетског капитала, 70 одсто свјетске трговине и услуга, а неке од њих по свом бруто приходу су снажније од економија појединих држава. Укупан приход 200 највећих мултинационалних компанија већи је од укупног прихода 182 земље (ако се из овога искључи девет најразвијенијих економија у свијету). Моћ мултинационалних економија по већини исказаних параметара превазилази снагу и моћ националних економија. Оне посједују привилегован положај и утицај у свјетским финансијским институцијама као што су Свјетска банка, Међународни монетарни фонд и другим глобалним финансијским институцијама (Бајић, 2020).

Најизраженије питање у геополитичком контексту енергетске безбједности Републике Српске, тако и простора Балкана је питање економске неједнакости држава, које се манифестује на политичком пољу за и против глобализације, али и свих других сфера људског живота и људских дјелатности. Главна питања развоја савремене свјетске цивилизације и процеса глобализације су како омогућити

услове за свеопшти развој, односно достићи развијене западне земље. Како очувати здраву животну средину, одржати мир и стабилност, афирмисати људска права, обновити културни идентитет, појачати здравствену заштиту, нека су од питања на која треба дати одговоре у процесу глобализације. Они који сматрају да је глобализација једина исправна идеологија и пут који треба слиједити, наилазе на оштре критике овог процеса. Критичари процесу глобализације приписују многе нелогичности и предвиђају хаос у свијету уколико се глобализацији омогући тријумф тржишта, неконтролисаног развоја и необуздане слободе пословања. Према њиховом мишљењу, тржиште треба да је прилагођено домаћим условима, националном и регионалном систему вриједности и расподеле.

Уколико се процес глобализације гледа с аспекта пословања, омогућује да дође до смањења трошкова по јединици пословања, повећава квалитет производа, повећава конкурентност, развој нових технологија, континуирано и брзо образовање запослених и многе друге погодности. С друге стране, глобализација са собом доноси низ нелогичности и недостатака, попут наметања стандардизације производа и услуга, што доводи до неадекватног производа за национално и регионално тржиште. Глобалне компаније својом снагом на силу мијењају одређене навике и утичу на промјене жеља и потребе потрошача. Долази до умањења флексибилности потребне за прилагођавање производа локалним тржиштима.

Када се говори о развоју неке земље, број и стручна оспособљеност становништва један је од најважнијих фактора њеног развоја. Сви други фактори развоја могу се надомјестити ако постоји стручна и искусна радна снага. Многе земље које не посједују квалификовану и образовану радну снагу не могу да располажу и управљају природним богатствима које посједују. Одговори на претходно постављена питања који фактори омогућавају развој једне земље су: квалификована и образована радна снага, довољне количине јефтине електричне и свих других врста енергије и здраво становништво.

Различите су позиције појединих земаља у односу на технолошки развој. Док неке земље издвајају огромна средства у откривање нових технологија и њихову примјену, друге врше усавршавања већ постојећих технологија и техничких рјешења и на основу тога граде успјешне економије, попут далекоисточних земаља Јапана, Јужне Кореје, Кине. Неразвијене земље не утичу много на процес глобализације, али глобализација утиче на њихове националне економије. Колико се националне економије појединих земаља у

развоју успјешно прилагођавају захтјевима глобалног тржишта, а при томе узимају у обзир способност становништва, доступност и довољне количине енергетских ресурса и степен технолошке развијености, толико остварују одређене ефекте у повећању стандарда њиховог становништва и сустижу развијене земље у економском и друштвеном развоју.

ЗЕЛЕНА АГЕНДА – ЕНЕРГЕТСКА ЗАЈЕДНИЦА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

У свеукупном контексту енергетске безбједности Балкана, а тиме и Републике Српске, поставља се питање шта је Зелена агенда, шта садржи споразум о Акционом плану за Зелену агенду, који је усвојен на Самиту ЕУ – Западни Балкан на Брду код Крања у Словенији. Европска унија постигла је договор са владама земаља Западног Балкана о спровођењу Акционог плана за Зелену агенду, односно отварању пута ка остваривању Економског и инвестиционог плана за Западни Балкан у висини 30 милијарди евра. На страну што постигнути договор још из 2008. године између Европске уније и земаља Западног Балкана о реализацији сто милијарди евра на простору Западног Балкана никада није реализован ни у висини једног евра. У томе смислу договор из Словеније између Европске уније и земаља Западног Балкана више личи на својеврсну уцјену да би се прихватиле „реформе“ усмјерене на климатску акцију, контролу загађивања, заштиту природе и биодиверзитета, у индикативном временском оквиру за хармонизацију са системом Европске уније за трговање емисијама до 2024. године.

У Акционом плану за Зелену агенду за Западни Балкан до 2030. године, чију израду је радило Вијеће за регионалну сарадњу (RCC) најважнији сегменти су: наплата емисија гасова с ефектом стаклене баште, планови за постепени престанак коришћења угља, регионалне интеграције, контрола загађивања и заштита животне средине. Притом земље Западног Балкана имају својеврсни задатак да на пољу енергетике и климе прогласе аспирације које ће одговарати циљу Европске уније, да се емисије гасова с ефектом стаклене баште до краја деценије спусте на 55 одсто, као и другим циљевима, за шта је неопходна огромна трансформација. Наплата емисије угљеника за собом повлачи изазове који долазе с престанком употребе угља, попут незапослености, поремећаја у привреди и посљедица миграција радне снаге. Декарбонизација о којој се говори треба бити

постигнута употребом горива из обновљивих извора или горива са смањеним емисијама угљеника (енергија из гаса, нуклеарна енергија). Систем наплате угљеника у контексту Прекограничног механизма за прилагођавање угљеника (СВАМ) у суштини је порез на угљен-диоксид за увозну робу и струју. Акциони план за Зелену агенду земаља Западног Балкана састоји се од пет стубова: декарбонизација, циркуларна економија, чишћење од загађења, одржива пољопривреда и заштита природе и биодиверзитета. Рок за усклађивање са системом Европске уније за трговање емисијама (EU ETS) и увођење других инструмената за наплату угљеника је 2024. година. Уколико се говори о декарбонизацији, рок за усклађивање с Европским климатским законом и усвајање визије о постизању климатске неутралности је 2025. година. Међу приоритетима на које су земље Западног Балкана пристале у постигнутом споразуму о Акционом плану за Зелену агенду које треба да финансирају су: мјере енергетске ефикасности, укидање субвенција за угљен и програми за борбу против енергетског сиромаштва (Тодоровић, 2021).

У контексту геополитичког промишљања енергетске безбједности Балкана – Републике Српске поставља се питање одрживости функционисања економског и енергетског система Републике Српске – БиХ с аспекта енергетске транзиције која се убрзано намеће земљама Западног Балкана. Шта чека домаће извознике у Европској унији након 2023. године, када почиње увођење прекограничне таксе на угљен-диоксид и њихова имплементација у задатом року? У новонасталим условима увођење прекограничне таксе на угљен-диоксид има погубан утицај на привреду Републике Српске – БиХ, тако што ће домаћи производи бити неконкурентни на европском тржишту, што дугорочно катастрофално утиче на привреду Републике Српске – БиХ.

Декарбонизацијом економије произвођачи цемента, жељеза, челика, ђубрива, алуминијума и електричне енергије на Западном Балкану имају само неколико година пред собом да изврше припреме за увођење прекограничне таксе (СВАМ) на угљен-диоксид (до 2026. године). Прекогранична такса на угљен-диоксид примјењује се на увоз робе из земаља које нису чланице Европске уније, осим земаља које се налазе у систему трговине емисијама (EU ETS). Прекогранична такса на директне емисије угљен-диоксида се плаћа након што се заврши прелазни период. Да ли ће се прекогранична такса проширити на индиректне емисије, као и на друге производе, о томе одлучује Европска унија. Произвођачи електричне енергије из

Босне и Херцеговине као и осталих земаља Западног Балкана, а које извозе електричну енергију, од изузимања плаћања прекограничне таксе могли би бити изузети до 2030. године уколико испуне одређене услове. Слиједи предузимање активности у испуњавању услова како би Босна и Херцеговина била изузета од примјене прекограничне таксе. То се прије свега односи на препоруке Европске уније у областима транспозиције климатске (ETS) регулативе, те успостављања *cap&trade* модела ограничења и трговања емисијом угљен-диоксида (Индикатор, 2021).

Увођење таксе на угљен-диоксид на националном нивоу боље је рјешење од прекограничне таксе, коју је Европска унија (Енергетска заједница Југоисточне Европе) најавила за 2026. годину. Ако се угљен-диоксид уведе на националном нивоу, новац остаје у земљама које га уведу, а увођењем прекограничне таксе на угљен-диоксид новац иде у европски буџет (Спасић, 2021).

Енергетска заједница Југоисточне Европе – Балкана успостављена је Уговором 2005. године у Атини – Грчка, с тим да је овај уговор ступио на снагу 2006. године. Уговор о успостављању Енергетске заједнице потписан је између Европске уније, с једне стране, и држава Балкана, с друге: Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Косово, Македонија, Молдавија, Србија и Украјина. Енергетска заједница се састоји од многих тијела у чијем раду учествује већина земаља Европске уније, у складу са сопственим енергетским и геополитичким интересима. Када је Енергетска заједница основана, уговором су формиране регионалне институције које управљају функционисањем тржишта енергије, као што су: Министарски савјет, Регулаторни одбор Енергетске заједнице, Форум за електричну енергију, Форум за гас и друге. Циљеви Енергетске заједнице обухватају успостављање стабилног тржишта енергије у Југоисточној Европи и Европској унији и успостављање јединственог правног оквира, сигурности снабдијевања енергијом, побољшање стања животне средине и развој конкурентног тржишта енергије.

У пракси је стварност другачија него у ситуацијама када су дефинисани циљеви Енергетске заједнице, те због тога долази до честих проблема и неусклађености. Проблеми се углавном односе на различит степен економског развоја земаља Европске уније и Балкана које учествују у раду Енергетске заједнице, неусклађеност у развоју енергетске инфраструктуре, различите интересе земаља Европске уније и земаља Балкана у области енергетике, те услед

тога одређене директиве и препоруке Уније нису примјењиве, ни у националном ни у енергетском интересу земаља чланица са Балкана (Бајић, 2020).

ЕНЕРГЕТСКО СИРОМАШТВО – ФОСИЛНА ГОРИВА

Разлози приступања земаља Западног Балкана Енергетској заједници Југоисточне Европе односе се на могућу енергетску изолованост, с једне, и продају сопствених вишкова енергије, с друге стране. Процес приступања Енергетској заједници, осим прокламованим енергетским циљевима, условљен је глобализацијом својеврсном силом која условљава глобална енергетска и економска кретања. Уговором о оснивању Енергетске заједнице право је сваке потписнице Уговора да за коришћење сопствених енергетских ресурса дефинише услове, одређује сопствени извор преовлађујућег извора енергије и дефинише структуру снабдијевања енергијом. Упркос томе Енергетска заједница често уводи мјере санкција када земље чланице покушавају да самостално доносе одлуке које се тичу њене енергетске политике. Уговор о оснивању Енергетске заједнице свакој земљи чланици омогућава да одговарајућим правним актима уреди сопствену енергетску стратегију, односно њен развој, примјењујући регулативу Европске уније о функционисању енергетског тржишта. Међутим, проблеми између земаља чланица и Енергетске заједнице настају управо зато што се принципи на којима је заснована Енергетска заједница различито тумаче и земље чланице трпе посљедице.

У извјештају више еколошких и финансијских организација Европе констатује се да 16 термоелектрана на угаљ у земљама Западног Балкана представља здравствено и економско оптерећење за Европску унију. Ово загађење са Балкана према анализи која је заснована на методологији Свјетске здравствене организације (ВНО) и Европске комисије долази на простор земаља чланица Европске уније и у складу с тим доносиоци одлука у Унији морају реаговати. Реакције доносиоца одлука у Европској унији односе се на декарбонизацију енергетског сектора на простору Западног Балкана и онемогућавање финансирања и изградње нових термоенергетских капацитета уз подршку првенствено кинеских банака.

Исто тако, према извјештају СЕЕ Bankwatch Network, групе за заштиту животне средине и људских права у централној и источној Европи 18 електрана на угаљ на Западном Балкану више загађују

простор Европске уније од 221 термоелектране на простору ове економско-политичке групације. У извјештају се констатује да се десет одсто комплетне производње електричне енергије на угља извози у Европску унију као јефтина електрична енергија и да то представља еколошки и здравствени дампинг, кршење трговинских правила.

Суштина савремених геополитичких престојавања у свијету вјероватно читавог 21. вијека је континуирана енергетска криза, која ће у сваком случају обиљежити четврту технолошку револуцију на глобалном нивоу, али и утицати на регионално и свјетско позиционирање појединих држава и региона, као што је Балкан. Другим ријечима, Европи и свијету деценијама унапријед пријети енергетско сиромаштво, нарочито ако државе субјекти међународних односа правилно и правовремено не одговоре на енергетске и геополитичке изазове, који су пред њих већ постављени (Ђорђевић, 2021).

У Европској унији не постоји одговорна енергетска политика, него на европском енергетском тржишту влада својеврсни хаос. Карактеристике неодговорне енергетске политике у Унији су:

- на алтернативне изворе енергије се не прелази постепено,
- у ЕУ се баве спекулацијама на проблемима климатских промјена,
- у стварности се врши потцјењивање енергетских проблема,
- смањују се улагања у гране екстрактивне индустрије и
- у енергетским политикама ЕУ се доносе неизбалансиране одлуке.

Постепени прелазак на зелену енергију треба да постоји, али су неизбалансиране одлуке креатора енергетских политика Европске уније довеле до енергетске катастрофе у 2021. години (Сибекo, 2021).

Рекордне су цијене гаса, али и угља у 2021. години, што је усијало енергетске берзе до неслућених размјера. Мегават струје који је коштао половином 2021. године 60 евра, у последњем кварталу године достигао је цијену између 160 и 200 евра. Берзански стручњаци указују да ће доћи до стабиловања цијена енергије, али никада на ниво од прије тога (БМ, 2021). Раст потражње за електричном енергијом, инфраструктурни проблеми и скок глобалних цијена гаса утицали су на скок цијена угља, који је половином 2021. године износио 166 америчких долара по метричкој тони. Недјелни индекс цијене угља у Њукаслу – Велика Британија, који се сматра репером за

свјетско тржиште, приближава се историјском максимуму од 195,20 америчких долара који је забиљежен у 2008. години. Скок тражње за термалним угљем који се користи у производњи електричне енергије доводи у питање и енергетску транзицију, констатује амерички CNBC. Угаљ представља фосилно гориво с највећим интензитетом емисије угљеника, те је његова замјена најважнији циљ на путу заокрета ка обновљивим енергетским изворима. Креатори политике и пословни лидери западних земаља непрестано говоре о посвећености циљевима за рјешавање проблема климатске кризе; на другој страни и даље се ослањају на фосилна горива како би држали корак с растућом потражњом за енергијом. Поставља се питање реалности нових постављених климатских планова појединих земаља Европске уније (Eckert, 2021).

Западне земље, нарочито Сједињене Државе и Њемачка годинама притишћу земље Западног Балкана (Србија, БиХ) да што брже затворе термоелектране и угасе копове угља, који гарантују јефтину струју и да пређу на зелену енергију. Актуелна енергетска и економска криза у свијету доказала је да су земље Западног Балкана (Србија, Република Српска – БиХ) исправно поступиле, штитећи сопствене енергетске и националне интересе. Док енергетска криза тресе Европу, земље Западног Балкана имају сигурно снабдијевање електричном енергијом и гасом, а њихова цијена је стабилна.

Европска унија тек је завршила прву фазу почетка зелене транзиције и према цијенама електричне енергије и гаса у 2021. години енергетска политика Европске уније је неуспјешна. Реалност енергетске транзиције према Извјештају о јазу у производњи (Production Gap Report) документа Програма Уједињених нација за животну средину – УНЕП и бројних стручњака са универзитета и института у свијету говори да ће производња фосилних горива у свијету биљежити раст још најмање двадесет година (Todorović, 2021). Земље Г-20, међу којима су европске земље Њемачка, Норвешка, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе, и даље издвајају више средстава за фосилна горива него за зелену енергију. Нафта и гас у наредним деценијама и даље ће бити доминантни енергенти у глобалној енергетској потрошњи. Руске званичне оцјене говоре да ће удио нафте и гаса у свјетском енергетском миксу са 85 процената бити смањен на 65 до 70 одсто, а не на 20 до 30 процената, како су прогнозирали неки стручњаци. Поглед руских стручњака за енергетику усклађен је са гледањима саудијског нафтног гиганта компаније Агамсо, али и ОПЕК, који процјењује да ће нафта и гас

као енергенти доминирати у свијету до 2050. године. Обновљиви извори уз природни гас почеће да биљежи значајнији раст између 2035. и 2045. године, када се очекује да ће потражња за нафтом да се стабилизује (ВМ, 2021).

ЕНЕРГИЈА – ГЕОПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ (ИДЕОЛОГИЈА)

Скупа струја у Њемачкој 2021. године посљедица је више фактора, међу њима и тога да имају 50.000 мегавата на вјетар, а ради им само пет хиљада мегавата, јер је година без вјетра. Њемачка је богата земља и може да исправи то што су угасили нуклеарне и термоелектране, којима се у вријеме енергетске кризе 2021. године поново враћају. Поново је у употреби у земљама Европске уније угаљ – покренуте су термоелектране, које су стајале конзервиране као стратешка резерва. Званичници Европске уније који због енергетске кризе која је почела 2021. године озбиљно размишљају о томе да врате нуклеарне електране (чије су гашење претходних година најавили), али и гас, они који мањак електричне енергије надомјештају сагоријевањем угља, земље Западног Балкана условљавају да се одрекну термоелектрана, које сагоријевају ово фосилно гориво.

Криза у снабдијевању електричном енергијом у 2021. години изазвала је промјену ставова у њемачком јавном мњењу, које сада сматра (50 одсто анкетираних) да планирано гашење нуклеарних електрана треба дефинитивно или привремено обуставити (истраживање је наручио њемачки лист Die Welt). Слично српски РТРС преноси да је француски предсједник Е. Макрон (Emmanuel Macron) најавио да ће Француска градити нове нуклеарне електране како би се смањила њихова енергетска зависност од других земаља. Он у обраћању наставља и каже да жели да Француска у оквиру сопственог индустријског комплекса појача производњу кључних технолошких компоненти како би се смањило увоз таквих производа из Сједињених Држава и азијских земаља (RTRS, 2021).²

Суштина изнесених ставова је да Балкан не може без производње електричне енергије на бази фосилног горива угља из термоелектрана. Одрицање земаља Западног Балкана (Србија, Република Српска – БиХ) значи двоструко скупљу струју у року од двије године и енергетска стабилност ових земаља, али и Балкана,

² РТРС – телетекст (10. 11. 2021).

зависила би од тога да ли вјетар довољно дува и сунце довољно сија. Кроз тај сценарио прошла је, рецимо, Румунија, која је под притиском западних земаља прије више од десет година прешла на зелену енергију. При томе је уложен огроман новац у вјетропаркове, који је даван западним компанијама. У кратком временском року од годину-двије, то је за посљедицу имало двоструко скупљу струју за Румуне, што је уништило њихову електропривреду.

На глобалној шаховској табли одиграва се велика геополитичка игра, чија је суштина као и увијек када се о томе говори у капиталу, односно да развијене земље постану још развијеније, а да сиромашне земље тону у још дубље сиромаштво. Циљ је да центри моћи западних земаља задрже сопствене доминантне позиције на глобалном тржишту. Зелена агенда представља нову идеологију крупног мултинационалног капитала, којом западне државе које су завршиле своје индустријске револуције, користећи угља и нафту и јефтину електричну енергију, сада спречавају неразвијене земље да те енергенте употребе за сопствени развој. Они који су у 19. и 20. вијеку током сопственог индустријског развоја загађивали планету угљен-диоксидом, сада излажу своја идеолошка увјерења да је доста било индустријског развоја, да тај и такав развој на бази фосилних горива није дозвољен другим незападним земљама. Имамо у виду развијене западне земље које су искористиле сопствена енергетска природна богатства, „испразниле“ своје рудне копове, направиле нове зелене технологије које су много скупље и при томе покушавају да остале државе, попут држава Западног Балкана, натјерају да те зелене технологије купују, користе и праве скупу струју. Суштина је да крупни западни капитал са сједиштима својих компанија у развијеним западним земљама треба да зарађује путем нових зелених технологија, а чист ваздух треба да плате сиромашне земље.

Зелена агенда коју промовишу партије зелених у Европској унији све више добија политичку а све мање еколошку димензију (Биятов, 2021). Зелени Њемачке излазе из класичних „зелених политика“, које се односе на економију или енергетику и залажу се за идеје либералне демократије и људских права, што су идеје и вриједности неолибералног система вриједности израслог на темељима побједи крупног западног капитала над традиционалним системом социјално успостављених држава у 20. вијеку (Varioulet, 2021). Рјешење може бити само у поновном осмишљавању суверености држава и народа у глобалном свијету 21. вијека, што се нарочито односи на земље Западног Балкана, које су посебно изложене најразличитијим

врстама притиска моћног крупног западног капитала. Национални суверенитет који је дио остваривања агенде националних интереса једне земље, чије је језгро национална безбједност, треба да има свеобухватан карактер, без обзира на то да ли се ради енергетском суверенитету, еколошком, безбједносном или је у питању индустријски – економски суверенитет (Даничев, 2021).

Када се ради о предвиђеним инвестицијама у електроенергетски сектор Републике Српске у будућем периоду, оне се односе на обновљиве изворе енергије – пројекте из области хидроенергије. Предвиђено је да се у наредних десет година производња из обновљивих извора – хидроенергија повећа за 1000 мегавата (14 хидроелектрана различите снаге), а планирана је изградња и соларних и вјетроелектрана снаге 400 мегавата. Планом развоја енергетског сектора, осим изградње електрана на бази обновљивих извора енергије, предвиђено је проширење термоенергетских капацитета Угљевик и Гацко укупно инсталисане снаге 1500 мегавата (Угљевик 2 са 300 мегавата, Угљевик 3 са 2 пута 300 мегавата, Гацко 2 са 600–700 мегавата). У плану је и изградња нових производних капацитета из обновљивих извора енергије инсталисане снаге веће од 1000 мегавата (Бајић, 2020). Планови инвестирања у електроенергетски сектор Републике Српске односе се на улагања у обновљиве изворе енергије и у пројекте за производњу електричне енергије из фосилних горива (угаљ) и гас након изградње гасовода кроз Републику Српску, односно прикључење на гасовод Балкански ток у Србији.

ЗАКЉУЧЦИ

Након извршене анализе података енергетских кретања и геополитичког контекста у којима се та кретања одигравају – осврт на Републику Српску долази се до сљедећих закључака:

- у доношењу и реализацији одлука енергетске безбједности Републике Српске треба да владају принципи суверенитета и енергетске независности, као кључни услови остваривања националне безбједности;
- дефинисање енергетске безбједности Републике Српске у складу са безбједносним (и националним) интересима Републике Српске;
- основни национални интерес Републике Српске представља економски (индустријски) развој у будућности, према коме

треба да се равна остваривање енергетских (и геополитичких) интереса Републике Српске;

- редефинисање односа Републике Српске – БиХ са Енергетском заједницом Југоисточне Европе у складу са енергетским и националним интересима Републике Српске;
- развој енергетских капацитета према Енергетској политици Републике Српске треба да се ослања на све изворе енергије (обновљиви извори енергије, фосилна горива) како би се омогућиле довољне количине јефтине електричне енергије dostatне за будућу реиндустријализацију Републике Српске,
- стратешки концепт развоја енергетике Републике Српске треба да се ослања на Републику Србију, у складу са Споразумом о специјалним и паралелним односима Србије и Републике Српске (хидроенергија, гасна мрежа – гасне електране, изградња нових термоелектрана и осавремењивање постојећих);
- обнова термоенергетских капацитета – производња електричне енергије из угља увођењем најсавременијих технологија како би се испунили договорени захтјеви са међународних конференција о заштити климе (Глазгов);
- постепени прелазак на зелену енергију, односно постизање енергетске неутралности у будућности у складу са стратегијама развоја енергетике и индустрије Републике Српске;
- у стратешком развоју енергетике у будућности кретати се ка развоју енергетике гаса и нуклеарне енергије и капацитета.

Прихватање закључака анализе енергетских кретања у геополитичком контексту у свијету у коме се они одигравају, као и принципа суверенитета и енергетске независности у доношењу одлука и њиховој реализацији као кључних услова енергетске безбједности Републике Српске, али и Балкана, омогућава спровођење енергетске политике у складу са националним интересима, уз ослањање на све изворе енергије (обновљиве изворе енергије, фосилна горива), што ствара претпоставку будуће реиндустријализације која ће почивати на довољним количинама јефтине електричне енергије и коју ће користити како привреда тако и грађани. На тај начин створили би се услови за развој цјелокупне економије, националне и регионалне интеграције и сустизања западних економија.

GEOPOLITICAL CONTEXT OF ENERGY SECURITY - REVIEW OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Zdravko Todorovic

Abstract: The energy security of each state and its society is determined by the geopolitical context in which energy processes take place, ie their place in the arena of world relations. It is based on several determining factors, ie principles that are key to achieving stable energy security. In the modern globalized world, sovereignty and independence in decision-making and their implementation are key principles that decision-makers should adhere to, be it governments, energy ministries, trade unions or public opinion that affect energy security. In Republika Srpska, there is one specificity, because its energy security is related to Bosnia and Herzegovina as a framework conditioned by the Dayton Peace Agreement, which is systematically violated and not respected by special and parallel ties with the Republic of Serbia, in the context of national integration processes and Balkan – regional level.

This cannot be thought of without respecting the geopolitical context of the aforementioned processes, otherwise one enters a kind of energy poverty, which when placed in the broader strategic development of industry – the fourth technological revolution and catching up with Western economies must be crucial and basic factor in planning and implementing energy self-sufficiency. This paper aims to point out the guidelines for energy development in the world, the Balkans and especially in Republika Srpska, offer basic elements for a comprehensive analysis of the energy situation in the Balkans and Republika Srpska, which would contribute to its development for the benefit of the economy, integration and catching up western economies.

Keywords: *energy security, geopolitics, globalization, sovereignty, independence, national security, integration.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Бајић, М. (2020). Геокономска политика енергије Републике Српске. Бања Лука: Независни универзитет Бања Лука.
2. Биятов, Е. (2021). Кремљ: Нацрт резолуције о клими неприхватљив, нисмо изневерили свет. Москва.
3. БМ. (2021). Рекордно високе цене енергије у Европи. Београд: Balkan Magazin.
4. ВМ. (2021). Русија: нафта и гас ће још дуго бити доминантни. Београд: Balkan Magazin.
5. Даничев, А. (2021). Путин: Капитализам је превазиђен, само суверене државе могу да одговоре на изазове. Москва: Спутњик.
6. Ђајић, Н. (2011). Енергетика Србије – јуче, данас и сутра. Београд: Академија инжењерских наука.
7. Ђорђевић, Ј. (2021). Европљанима прети енергетско сиромаштво. Москва: Спутњик.
8. Eckert, V. (2021). *Are Germany's new climate plans realistic?*. Франкфурт (Reuters), Лондон.
9. Енергетска заједница – члан 8 Уговора о оснивању. projuris.org/clanci/1.html
10. *zi/euractiv*, (2021). Западни Балкан мора да сузбије смртоносно загађење. Берлин: DW.
11. РТРС – телетекст (10. 11. 2021).
12. Индикатор (2021). Увођење таксе на *CO2*: *Да ли знамо шта нас чека*. Сарајево.
13. Јоксимовић Н., (2021), Још не владају у Бриселу, али би да преузму Бањалуку: Зелени се шире на Балкан – на удару Додик. Београд: Спутник Србија.
14. Лендис, Д. (2004). Богатство и сиромаштво нација. Београд: Стубови културе.
15. Приоритет енергетичкој политици: од енергетичкој безбедности – к енергетичкој дипломатији, *Енергетичка политика Русије на рубезе векова*, (2001). Папирус ПРО. Москва.
16. Sibeko, S. (2021) „Форбс“: Европи прети енергетска катастрофа, ни Русија је неће спасити. Лондон: REUTERS.
17. Спасић, В. (2021). Копач: Такса на *CO2* биће уведена најкасније до 2025. године у региону Западног Балкана. Београд: Balkan Green Energy.
18. Тркуља, Ј. (2004). Зборник радова: Искушења глобализације – Зборник радова. Кикинда: Скупштина општине Кикинда и Народна библиотека „Јован Поповић“.
19. Тодоровић, И. (2021). Усвојени Акциони план за Зелену агенду за Западни Балкан доноси девет милијарди евра грантова, рок за усклађивање с ЕУ ЕТС-ом 2024. године. Београд: Balkan Green Energy News.
20. Тодоровић, И. (2021), Реалност енергетске транзиције: производња фосилних горива бележиће раст бар још 20 година. Београд: Balkan Green Energy.